

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ІНФОРМАЦІЯ

*Всеукраїнський бібліотечний
«Біографічний рейтинг»*

Номінація «Життєписи»

ЧЕРГОВИЙ АРГУМЕНТ У ДЕБАТАХ ПРО ДМИТРА ДОНЦОВА

[Рецензія на видання: Зайцев О. Націоналіст у добі фашизму. Львівський період Дмитра Донцова. 1922–1939 роки : начерк інтелектуальної біографії. – Київ : Критика, 2019. – 344 с.]

ANOTHER ARGUMENT IN THE DEBATES ABOUT DMYTRO DONTSOV

[Publication review: Zaitsev, O. The Nationalist in Fascism era. Dmytro Dontsov's Lviv period. 1922–1939. An outline of an intellectual biography. – Kyiv : Krytyka, 2019. – 344 p.]

З-поміж видань, що потрапили до першої десятки «Біографічного рейтингу» 2019 року, є книжка, яка запам'ятовується дискусійністю своєї назви — «Націоналіст у добі фашизму». Важко знайти в українській інтелектуальній історії публіциста, який би міг конкурувати за популярністю та яскравістю ідей із Дмитром Донцовим (1883–1973). Автор сотень статей на політичну тематику, літературознавчих нарисів, великих ідеологічних трактатів, «батько українського міжвоєнного націоналізму» — і це далеко не всі грані постаті, яка змогла збурити ціле покоління українців до боротьби силою власного письма.

Постать Донцова викликає захоплення серед багатьох сучасних українців, але й скептиків та антагоністів має не менше, особливо в таборі, що не надто схвально ставиться до самого факту існування самостійної держави українців. Важко уявити вичерпну біографічну працю про цю постать, що могла б охопити всі аспекти її ідей та контраверсій. Книжка Олександра Зайцева, за зізнанням самого автора, не претендує на це, її мета — аналіз інтелектуальної біографії Дмитра

Донцова в контексті сучасних йому настроїв і тенденцій, про що, взагалі, варто пам'ятати, згадуючи про всіх осіб, яких ми шануємо або ж засуджуємо.

Хронологічно життєпис охоплює міжвоєнну добу — період чи не найбільшого впливу ідеолога на суспільство, зокрема й завдяки редакторству у видатному часопису «Літературно-науковий вістник». Автор книги дискутує з різними «шанувальниками» постаті Донцова у вступі, зазначаючи, як важко ця постать повертається до наукового та суспільного сприйняття, що можна було простежити і на ситуації з відкриттям меморіальної дошки на будівлі «Укрінформу» — спадкоємиці Української Телеграфічної Агенції, яку очолював Донцов у часи Гетьманату Павла Скоропадського.

Історіографічна частина, яку автор слушно визначив як «дебати про Донцова», містить не лише огляд основних українських та закордонних праць про діяча та його політичні доктрини. Автор відшукує апологетів і таврувачів мислителя, а також зазначає еволюцію у сприйнятті його націоналістичних ідей. Це стосується і книжки Сергія Квіта, перевидання якої відрізняється від початкового варіанту зокрема в баченні автором практичного застосування деяких ідей та гасел Донцова в сучасній Україні. Серед особливостей власної книги, і, вочевидь, її основною відмінністю від попередників, Олександр Зайцев визначає погляд на «чинний націоналізм, як на динамічну ідеологію», а також — загострення уваги не лише на національній боротьбі, як основному історичному контексті, а й пануванні фашистських настроїв у тогочасній Європі.

Побудовано книгу за проблемним принципом, у її тринадцяти розділах вичерпно схарактеризовано найосновніші аспекти інтелектуальної еволюції Дмитра Донцова. Популярна серед донцовознавців тема ідейного переходу діяча від марксизму до націоналізму теж не лишилася поза увагою автора. Сконцентрувавши значну увагу на основній праці періоду до завершення Національної Революції — «Підстави нашої політики», автор побіжно простежує ідейне становлення та перехід Донцова до основоположників націоналізму під завершення Національної Революції, певною мірою полемізуючи з попередніми біографами: Михайлом Сосновським та Олегом Баганом.

Три розділи присвячено редакторським проектам ідеолога: відновлення «ЛНВ», спроба організації двотижневика «Заграда» та становлення суто донцовського «Вістника». Не раз згадуючи про кола авторів, що формувалися навколо цих видань, автор простежує тенденції, що сприяють народженню нової ідеології — націоналізму в донцовському баченні. Цю тему теж розкрито в трьох розділах, при-

чому автор порівнює тодішні расові, волюнтаристські та антиліберальні гасла, що витали в різних країнах, зокрема з'являлися у висловах Гітлера, Муссоліні та інших таврованих сьогодні ідеологів.

Націоналістичну доктрину розділено на основні пункти, що робить її досить легкою для сприйняття. Автор проводить аналогії до висловлених ідей у досить позитивному ключі. Протистояння з основним українським консервативним антиподом Донцова — В'ячеславом Липинським докладно висвітлене, як і спростування висловлених монархістами звинувачень у плагіаті.

Ще чотири розділи демонструють ідеї Дмитра Донцова на контраверсіях з ООН, фашизмом, різноманітними критиками та соратниками-вістниківцями. Особливо важливою є тема антисемітизму в працях ідеолога. Олександр Зайцев аналізує ті фрагменти, що давали змогу називати Донцова ненависником євреїв, і доходить висновку, що причиною більшості подібних фраз є реакція ідеолога на виправдання С. Шварцбарта, який, як відомо, бездушно вбив основного очільника українців 1920-х років — Симона Петлюру. У 1930-х роках це обурення підсилювалося ідеєю тотожності єврейства із комуністичним рухом.

У розділі, що прояснює співвідношення ідей Донцова та фашизму й нацизму, автор проводить чимало паралелей і цитат, що свідчать як на користь спільного, так і відмінного, і підштовхує до певного висновку цитатою самого ідеолога, який теж часто був змушений відповідати на це питання. Проте значне захоплення ідеями та постатями Італії та Німеччини 30-х років — факт беззаперечний, його автор, разом із висловами самого Донцова, пояснює багатьма причинами, зокрема і європоцентризмом націоналістичного ідеолога. Адже в багатьох, навіть демократичних, країнах Європи антисемітизм ставав тенденцією, про яку вони зараз воліють не згадувати.

Ще в одному розділі — «Напередодні війни» — автор простежує думки Донцова щодо можливої допомоги нацистської Німеччини українцям в ході майбутньої війни з СРСР. До окупації Карпатської України така позиція була майже непохитною. Проте автор цитує статті Донцова, що демонструють його сподівання, насамперед, на сили українців, які незалежно від союзника мають розбити московський імперіалізм. Саме останнє для ідеолога українського націоналізму було основним злом, і він чимало теоретизував щодо можливих варіантів розвитку подій, шукаючи найсприятливіші моменти для українців.

То чи був Дмитро Донцов фашистом у «добу фашизму»? Олександр Зайцев наводить чимало аргументів із різних позицій, залишаючи читачеві можливість зробити власні висновки. Книжка,

звісно, ставить лише деякі крапки над «і» в біографії та значенні одного з найталановитіших українських публіцистів усіх часів, проте, безумовно, заслуговує на увагу читачів та є достойним доказом про перманентне побутування ідей Дмитра Донцова в українському політичному, культурному та історичному дискурсах.

*Ігор Іванович СТАМБОЛ,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології
Інституту журналістики Київського університету
імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>
Ihor STAMBOL,
Candidate of Historical Sciences, Docent,
Department of Library Studies and Informology,
Institute of Journalism, Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine)*

Стаття надійшла 23.06.2020 р.